

مروری بر ارزش‌ها و شاخصه‌های بوم‌شناختی در شهرک شوشتر نو^۱

محمدامیر کاکی زاده^۲

ندا ناصری^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۳/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۷/۰۳

چکیده

امروزه با صنعتی‌شدن شهرها و بروز معضلات و مشکلات ناشی از آن، لزوم توجه به معماری بومی با بازنگری معماری‌های گذشته، بیش از پیش، ملموس گردیده‌است. در این راه، علاوه بر بازشناسی شهرهای سنتی، که ما آن‌ها را نمونه‌های موفق شهرسازی می‌دانیم و همواره، در تلاش برای کسب آموزه‌های آن‌ها هستیم؛ مرور و تحلیل نمونه‌های معاصر نیز بسیار راه‌گشا است. در بین مجموعه‌های مسکونی، بررسی شهرک شوشتر نو، از آن جهت که تمرکز و نگرشی ویژه به بوم‌گرایی و هم‌چنین، شناخت فرهنگ و زندگی مردم و تاثیر آن بر طراحی داشته است، می‌تواند در برنامه‌ریزی و طراحی مجموعه‌های مسکونی و شهرک‌های آتی، مفید واقع شود؛ بنابراین، نگارندگان در جهت پاسخ به این پرسش‌ها که، چه جنبه‌ها و شاخصه‌هایی از بوم‌گرایی در طراحی شهرک شوشتر نو، مدنظر قرار داده شده است و چگونه این شاخصه‌ها در کالبد این شهرک، نمود پیدا کرده‌اند؟ و با هدف ارائه یک الگوی معماری مسکونی مطلوب و متناسب با ظرفیت‌های بومی و باهویت، به بررسی شهرک مسکونی شوشتر نو، پرداخته‌اند. در این راستا، این پژوهش با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، کتابخانه‌ای-کاربردی و موردپژوهی، صورت پذیرفته است. درنهایت، طبق بررسی‌های صورت‌گرفته در این پژوهش، می‌توان گفت که طراحی بوم‌گرایانه در این شهرک، از طریق سه شاخصه فرهنگی، اقلیمی و توجه به زمینه طرح، نمود پیدا کرده است. هر یک از این شاخصه‌ها با به‌کارگرفتن راه‌کارهایی منجر به ایجاد بوم‌گرایی در این شهرک مسکونی گشته‌اند و مجموعه این سه شاخصه سبب طراحی موفق بوم‌گرای شهرک شوشتر نو، گردیده است.

واژگان کلیدی: بوم‌گرایی، کامران دیبا، شوشتر نو، شهرک مسکونی

1 . DOI: 10.22051/jjh.2019.26513.1416

۲. مربی گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه خلیج فارس، بوشهر، ایران، نویسنده مسئول. m.amir.kakizadeh@pgu.ac.ir
۳. کارشناس ارشد معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه صنعتی جندی شاپور، دزفول، ایران. nedanaseri90@yahoo.com

مقدمه

کامران دیبا از معمارانی است که در طول سال‌های ۱۳۲۰-۱۳۵۷ ه.ش.، جزو اسطوره‌های معماری ایران بوده و با آثار خود، معماری ایران را در داخل و خارج کشور به نمایش گذاشته است. در آثار او، به‌کارگیری موفق اثرات معماری و فرهنگ کهن ایران را می‌توان مشاهده نمود. از جمله این آثار، می‌توان به موزه هنرهای زیبا، پارک شفق، شهرک نو شوشتر و... اشاره نمود (اعتصام، فرمهینی فراهانی و اقبالی، ۱۳۹۲: ۲۸). آن زمان که نگاه معماران به غرب و معماری مدرن آن معطوف بود، کامران دیبا، مؤسس مهندسی مشاور داض،^۱ نگاهش را به ارزش‌های پایدار معماری و شهرسازی و هم‌چنین، فرهنگ ایران معطوف نمود. به‌گونه‌ای که یکی از مشخصه‌های معماری دیبا، بهره‌گیری از الگوهای معماری ایرانی به شیوه‌ای اصیل و منحصر به فرد است. دیبا در کارهایش، بیش‌تر، از اصول سازمان‌دهی و گونه‌شناسی فضای ایرانی، «تاکید بر محورها در طرح‌های شهرسازی و در ساختمان‌ها» (مؤمنی و مسعودی، ۱۳۹۵: ۷۲)؛ و از عناصر و تزیینات، استفاده کرده است. براساس همین رویکرد، دیبا در طراحی شوشتر نو، به‌دنبال تبلور جوهره فرهنگ ایرانی و بومی منطقه شوشتر و شوش بود و در همین زمینه، ذهن خلاق خود را به‌کارگرفت. همین امر سبب شد که «مجموعه شوشتر نو، به لحاظ زیبایی‌شناسی از الگوهای معماری مدرن فاصله بگیرد و به‌نوعی، به منطقه‌گرایی و پست‌مدرن نزدیک شود» (افشار نادری، ۱۳۸۴: ۲۵). کامران دیبا می‌گوید: «من از نسل دوم تحصیل‌کردگان در غرب هستم که سوغات تحصیل‌شان را با خود به ایران آوردند. آن‌چه ما به ارمغان آوردیم، مدرنیسم بود. منظور از مدرنیسم، جنبه‌های فیزیکی آن نیست؛ بلکه عمدتاً، جنبه‌های روان‌شناختی، ارزش‌های انسانی و ایده‌های حاکم بر غرب را مدنظر دارم؛ اما مجموعه پیش‌گفته برای آوردن اندیشه‌ها و ارزش‌های دنیای بیگانه به داخل کشور کافی نبود. دغدغه و نیاز اصلی ما عبارت بود از یادگیری از سنت‌ها، هنارها و ارزش‌های فرهنگ خودمان و کشف دوباره جامعه ایرانی و ادغام اندیشه غربی با فرهنگ ملی و محلی» (Micara & Salomone, 2016: 120-126). از طرفی، هم‌زمان با فعالیت‌های بوم‌گرای کامران دیبا در ایران، در دهه ۱۳۵۰ با افزایش قیمت نفت، حجم بی‌شماری از فعالیت‌های اقتصادی در منطقه خلیج فارس و ایران

شکل‌گرفت. شهر جدید شوشتر، پروژه‌ای بود که تحت تاثیر این فرایند و برای اسکان کارگران کارخانه کشت و صنعت کارون، درنظر گرفته شد. این مجموعه، یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های شهرسازی جدید است؛ که توسط مهندسی مشاور داض، به کارفرمایی شرکت کشت و زرع کارون و سازمان مسکن ایران، با حفظ اصالت و احترام به معماری بومی شهر شوشتر، اجرا شد. این شهرک، آخرین کار دیبا در ایران است؛ که به‌گونه‌ای تحقق رویاهای وی بود و در طول سال‌های ۱۳۵۲-۱۳۵۷ ساخته شد (Tavakoli Kazerooni, Esteqlal, Fallah & Derakhshan, 2014: 34).

جدول ۱. خلاصه‌ای از وقایع مربوط به شوشتر نو (نگارندگان).

سال	وقایع	ماخذ
۱۳۴۴	فارغ‌التحصیل شدن کامران دیبا از دانشگاه هاروارد واشنگتن	(بانی مسعود، ۱۳۹۰: ۳۱۵)
۱۳۴۴-۱۳۴۵	دیبا، تحقیقات متعددی در زمینه مسکن اجتماعی در دانشگاه هاروارد انجام داد.	(Ghasemini & Soltanzadeh, 2016: 45)
۱۳۴۵	بازگشت کامران دیبا به ایران	(بانی مسعود، ۱۳۹۰: ۳۱۵)
۱۳۵۳-۱۳۵۶	طراحی فاز یک پروژه شوشتر نو پیش‌از انقلاب اسلامی (تصویب در سال ۱۳۵۳ و تکمیل در سال ۱۳۵۹)	(Hamzenazhad, Mahmoudi & Abbasi, 2014: 252)
۱۳۵۴	یک سال پس از برگزاری دومین کنگره بین‌المللی معماری، شوشتر نو، برنده جایزه شد و این جایزه به گروه معماران، برنامه‌ریزان، مهندسان و مدیر طراحی (کامران دیبا)، تعلق گرفت.	(Shirazi, 2013: 21; Mozaffari & Westbrook, 2015: 716)
۱۳۵۵	آغاز ساخت این پروژه در ۱۳۵۵ و تکمیل اولین مرحله	(Diba, 1989: 157)
۱۳۵۹	بهره‌برداری شهر شوشتر نو در سال ۱۳۵۹ توسط کامران دیبا	(اعتصام، فرمهینی فراهانی و اقبالی، ۱۳۹۲: ۲۸)
۱۳۶۵	برنده شدن جایزه معماری آقاخان برای شوشتر نو	(Amirjani & Zarghami, 2013: 46)
۱۳۶۵	افتتاح ۷۰۰ پلان از ۵۰۰ (طبق گزارش آقاخان)	(Micara & Salomone, 2016: 124)
۱۳۶۹	چاپ در نشریات متعدد مانند: معماری مسکن (پاول) و طرح جلد نشریه آقاخان	(Mozaffari & Westbrook, 2015: 3)
۱۳۷۹	از دیگر افتخارات شهرک شوشتر نو این بود که در سال ۲۰۰۰، در طراحی شهری و معماری به‌صورت قابل توجهی، به نمایش گذاشته شد. ^۲	(Tavakoli Kazerooni, Esteqlal, Fallah & Derakhshan, 2014: 35)

پیشینه پژوهش

علی‌رغم اهمیت زیاد شهرک شوشتر نو، به‌عنوان شهرک بوم‌گرای معاصر با معماری ارزشمند، تاکنون پژوهش جامعی بر روی آن صورت نگرفته است. مطالب و منابع موجود در مورد این شهرک مسکونی، محدود به مصاحبه‌های خود کامران دیبا است، که در نشریه

لوتوس و آفاخان به چاپ رسیده‌اند؛^۳ و چند مقاله فارسی و تعدادی مقالات لاتین می‌باشند. تحقیقات فارسی صورت گرفته پیرامون شوشتر نو، محدود به معرفی اجمالی این شهرک و تصاویر آن می‌باشند و در این نوشتارها نگرش تحلیلی بر این اثر ارزشمند، وجود نداشته‌است. بسکی (۱۳۷۹)، در مقاله «دیداری دیگر با کامران دیبا» و کامران افشار نادری (۱۳۸۴)، در مقاله «یادگارهای آشنای کامران دیبا» به معرفی برخی از مهم‌ترین آثار کامران دیبا پرداخته‌اند که در این میان به شوشتر نو نیز اشاره کرده‌اند. بیش‌تر منابع موجود در رابطه با شوشتر نو، به صورت لاتین هستند؛ که در نشریات لاتین به چاپ رسیده‌اند. به عنوان مثال، امیرجانی و ضرغامی (۲۰۱۳)، در مقاله‌ای لاتین، شوشتر نو را با استفاده از روش "POE" - که شامل شش مرحله می‌شود- مورد بررسی قرار داده‌اند. حمزه‌نژاد و همکاران (۲۰۱۴)، در مقاله «پایداری اجتماعی در شهرهای جدید ایران: نمونه‌موردی شهرک شوشتر نو»، شوشتر نو را به عنوان مسکن اجتماعی، مورد بررسی قرار داده‌اند. توکلی کازرونی و همکاران (۲۰۱۴)، در مقاله «بررسی تطبیقی مسکن اجتماعی در ایران» به مقایسه تطبیقی شهرک شوشتر نو و مسکن مهر به عنوان مسکن های اجتماعی، پرداخته‌اند. مظفری و وست بروک (۲۰۱۵)، در مقاله «شوشتر نو: تصویر شهری و ساخت مکان در شهرهای جدید ایرانی و ارتباط آن با گفتمان بین‌المللی در بوم‌گرایی»، شوشتر نو را به عنوان معماری بوم‌گرا مورد بررسی قرار داده‌اند. در این منابع، بیش‌تر به معماری و ساختار این شهرک پرداخته شده‌است و در هیچ‌کدام، به بررسی جامع این شهرک از منظر بوم‌گرایی و زمینه‌های ایجاد آن، پرداخته نشده‌است؛ بنابراین، نگارندگان با این هدف این بررسی را صورت دادند.

روش پژوهش

این پژوهش با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و با کمک اسناد کتابخانه‌ای، منابع اینترنتی معتبر و انجام مطالعات میدانی از طریق مشاهده مستقیم شهرک شوشتر نو، صورت پذیرفته است. بخش میدانی پژوهش با استفاده از روش مشاهده مستقیم از شهرک شوشتر نو، به منظور کنترل اطلاعات گردآوری شده با استفاده از کارت‌های مشاهده‌ای - که توسط نگارندگان تهیه گردید - صورت گرفت. قبل از مشاهده شهرک، نگارندگان، اطلاعات لازم را درباره ساختمان‌های مورد مشاهده، اخذ نموده و سپس، به بازبینی و واریسی

محل مشاهده پرداختند. پس از جمع‌آوری برداشت‌های تصویری و پرکردن کارت‌های مشاهده، نگارندگان، اطلاعات جمع‌آوری شده را بازبینی نموده و صحت آن‌ها را مورد بررسی قرار دادند. برخی از ساختمان‌های این شهرک، با تغییرات زیادی توسط ساکنین مواجه شده است؛ به نحوی که نسبت به حالت اولیه خود، تغییرات زیادی کرده‌است. به همین دلیل اطلاعات مربوط به شکل اولیه بناها و تغییرات احتمالی آن‌ها، با استفاده از اسناد تصویری معتبر موجود و همچنین، مصاحبه با افراد بومی در این شهرک، به دست آمده است. روش مصاحبه به صورت منظم و بسته و با استفاده از پرسش‌های از پیش تنظیم شده، صورت گرفته و با بررسی و تطابق مصاحبه‌ها و اطلاعات مکتوب، بخش میدانی پژوهش تکمیل گردیده‌است.

طراحی بوم‌گرا در شوشتر نو

از آن‌جاکه گرایش به بوم‌گرایی در آثار کامران دیبا، ریشه در زیبایی‌شناسی معماری و شهرسازی ایرانی دارد، او در کارهایش در جستجوی معماری مدرنی بود که با سنت‌های ایرانی و تاریخ‌گرایی همراه باشد (Ghasemini & Soltanzadeh, 2016: 45). بنابراین، شهرک مسکونی شوشتر نو را تحت‌تاثیر سبک پست‌مدرنیسم تاریخ‌گرا با گرایش فرمی سنتی، طراحی و اجرا کرد (اعتصام، فرم‌هینی فراهانی و اقبالی، ۱۳۹۲: ۲۸).^۴ دیبا در این باره می‌گوید: «شوشتر نو، شهری است که نه آن‌چنان جدید به نظر می‌رسد و نه قدیمی؛ چیزی است در میانه این دو. گویی همیشه این‌جا بوده است؛ اما شاد و سرزنده و آرمانی و در عین حال، از زشتی‌های تاریخ هم پالوده است». در این مجموعه، دغدغه اصلی طراحان پروژه، در کنار خواسته‌های کارفرما، طراحی خانه‌هایی مدرن و متناسب با الگوی زندگی مدرن، البته، در فضایی سنتی بود؛ به طوری که ارزش‌های بومی حفظ شوند و در عین حال، خانه‌ها جواب‌گوی نیازهای زندگی جدید باشند (Diba, 1986: 20). دیبا در طراحی شهرک شوشتر نو، تلاش خود را برای ارائه مسکنی به عنوان الگوی مناسب سکونت و شهرنشینی ایرانی، متمرکز ساخت. این شهرک مسکونی، علی‌رغم وجود مشکلات زیاد - که در ادامه، به آن‌ها اشاره شده است - بسیار مورد توجه قرار گرفت؛ به گونه‌ای که بسیاری از معماران در مقالات و مجلات داخلی و خارجی پیرامون این شهرک، نظرات خود را ارائه دادند. در جدول زیر به پاره‌ای از آن‌ها اشاره شده‌است.

جدول ۲. دیدگاه نظریه پردازان پیرامون شهرک شوشتر (نو(نگارندگان).

نظریه پرداز	توضیح	ماخذ
توفاری ^۵	ایده اصلی و اساسی پروژه، نسبتاً، متفاوت است و می توان بیش تر آن را متناسب با کارهای لویی کان، به عنوان جانشین نظم و جهان شمولی برای چشم انداز تاریخی، درک کرد.	(Tafari, 1980: 7-8; Westbrook & Mozaffari, 2015: 717)
کامران افشار نادری	شاید شوشتر نو، تنها اثری باشد که از شرایط فقر تکنولوژی و اقتصادی، ارزش زیبایی شناختی پدید آورده است؛ آنچه زیبایی شناسی فقر، نامیده می شود.	(افشار نادری، ۱۳۸۴: ۲۵)
مجله لوتوس	مجله لوتوس در بررسی شهر شوشتر نوشته است: این تصویری است از یک شهر ایرانی؛ که هم کهن است و هم نوین، هم برخوردار از فرهنگ بومی و محلی است و هم فرهنگ جهانی.	(Tavakoli Kazerooni, Esteqlal, Fallah & Derakhshan, 2014: 35)
-	مانند پروژه های لویی کان در احمدآباد و داکا، یکی از شهرهای بنگلادش، شوشتر نو به عنوان یک پروژه اجتماعی فرهنگی، در جهت تداوم معماری بومی و سنتی، طراحی شده است. طراحی شهرک شوشتر نو، به صورت کامل، کار خود کامران دیبا بوده است. این شهرک براساس تلاشی برای دوباره تفسیر و تعبیر کردن ساختار شهرهای تاریخی منطقه و به طور خاص، شهر تاریخی شوشتر و دزفول، ایجاد شده است.	(Mozaffari & Westbrook, 2015: 3)
-	این مجموعه، مسکن شهری منحصربه فردی است؛ که به عنوان شهری جدید با مقیاس بزرگ، توسط طراحان محلی و سازندگان تولید شده است. در این پروژه، سعی بر این شد که سبک زندگی بومی و اهداف معاصر از طریق توسعه صنعتی، برآورده شود.	(Serageldin, 1989: 165)

براساس اهداف ذکر شده در جدول بالا و همچنین نظریات ارائه شده پیرامون شهرک شوشتر نو در جدول ۲، می توان به اساسی ترین هدف این شهرک مسکونی، یعنی ارائه گونه ای از مسکن بومی، اشاره نمود. در پروژه شوشتر نو، بوم گرایی، به عنوان شاخصه بارز طراحی کامران دیبا، به صورت بسیار بارزی به نمایش گذاشته شده است. در این پروژه، کامران دیبا، تلاش کرد تا گونه ای از مسکن را ارائه دهد، که علاوه بر پاسخ گویی به نیازهای ساکنین، متناسب با بُعد زمان، به ویژگی های فرهنگی، اقلیمی و همچنین، الگوهای تاریخی و ارزشمند معماری و شهرسازی شوش و شوشتر، توجه ویژه ای شود. بر همین اساس، در راستای رویکرد بوم گراییانه شوشتر نو، می توان این شهرک را از سه منظر فرهنگی، اقلیمی و بر اساس زمینه، مورد بررسی قرار داد.

شکل ۱- دیاگرام تفکیک شاخصه های طراحی بوم گراییانه در شهرک شوشتر نو(نگارندگان).

۱) طراحی براساس زمینه(ویژگی ها و ساختار شهری)

در طراحی شهری شوشتر نو به زمینه طرح، توجه ویژه ای شده است. در این شهرک از مکان یابی پروژه و طراحی و ساختار شهری گرفته، تا فرم و شکل ساختمان ها و ترکیب بندی فضاهای داخلی خانه ها، همه در راستای ایجاد هماهنگی بین زمینه طرح و خود طرح بوده است؛ تا ضمن ایجاد هماهنگی در شکل ظاهری شهرک، با به کارگیری الگوهای تاریخی ارزشمند شهر شوشتر قدیم، به زندگی اجتماعی و حفظ فرهنگ بومی منطقه در جهت زندگی اجتماعی، تاکید شود. در نهایت، مجموعه این عوامل، منجر به تطابق شهرک شوشتر نو با زمینه طراحی و تاریخی شوشتر، گردیده است؛ که در ادامه، به بررسی آن ها پرداخته شده است.

الف) مکان یابی

در اواخر سال ۱۹۶۰م، شوشتر یکی از مناطقی بود که توسط حکومت پهلوی، باهدف ترکیب تکنولوژی مدرن و صنعتی و درعین حال حفظ فرهنگ سنتی، با پروژه های مدرنیزاسیون مورد توجه قرار گرفت (Westbrook & Mozaffari, 2015: 717; Ansari,

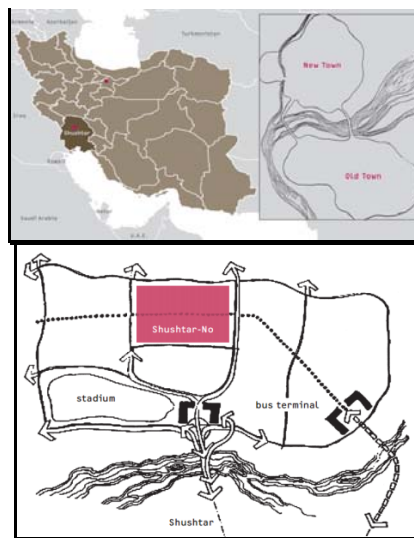
معماری شوشتر نو، اهداف مختلفی را دنبال می کرد و در عین حال، هدف اصلی و زیربنایی پروژه نیز مدنظر بود. در این میان، طراحان پروژه، خواسته های فرعی دیگری را نیز در نظر داشتند؛ که نتیجه همه این اهداف، باید به ارتقای سطح زندگی مردم، منجر می شد. در جدول زیر، به تفکیک، همه این اهداف ذکر شده اند.

جدول ۳. اهداف خرد و کلان شهرک شوشتر نو

(کاکای زاده، ۱۳۹۳: ۱۵۴).

هدف کلی	هدف اصلی و زیربنایی	اهداف فرعی	نتیجه
حفظ ارزش های سنتی و بومی معماری منطقه و به کار بردن آن در طراحی محیط و معماری شهر جدید	ساخت گونه ای از شهر اقماری	ظرفیت پذیرش مهاجران از روستاها و شهرهای اطراف؛ که برای فرصت های شغلی و زندگی جدید مهاجرت می کردند.	ارتقای سطح زندگی مردم
	برخورداری از تمامی امکانات مورد نیاز یک شهر، مثل مراکز تجاری، بازار، مسجد و مدرسه	غنی شدن منابع کشاورزی و توسعه صنایع مرتبط با آن	

(13: 2001). شوشتر قدیمی، شهر باستانی قبل از اسلام است؛ که بخش کشاورزی واقع در کارون و گرگر و سازه‌های آبی در آن، واقع شده است (Mozaffari & Westbrook, 2015: 4). شهر جدید، در شمال شوشتر قدیم، واقع شده است و با رودخانه شطیط از آن جدا می‌گردد. شوشتر نو توسط پل آزادگان (شادروان سابق) به شهر قدیم وصل می‌شود و با جاده‌ای هم به دزفول راه می‌برد. شوشتر نو، در واقع، در شبه‌جزیره‌ای قرار گرفته، که توسط رود کارون به‌وجود آمده؛ که ابعاد آن ۲ در ۸ کیلومتر است. این شهر به‌گونه‌ای جانمایی شده است، که ارتباط راحتی با شرکت کشت و صنعت کارون، داشته باشد و از طرفی هم به شوشتر قدیم راه داشته باشد و از آن جدا نگردد؛ به طوری که رفت و آمد به آن و داشتن ارتباط با شوشتر قدیم، حفظ گردد.

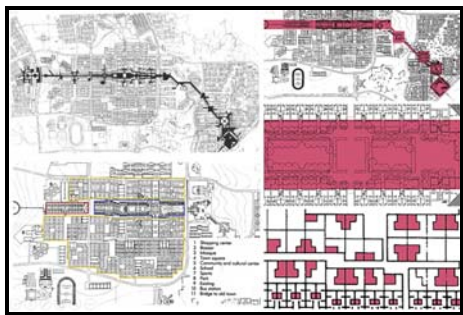

شکل ۲ و ۳- جانمایی شهر شوشتر بر روی نقشه ایران، مکان‌یابی شوشتر قدیم و نو (Shirazi, 2013: 21, 27).

ب) طراحی شهری (سایت)

طراحی شهری شوشتر نو، باید در تعامل با فضای سنتی و ارزش‌های معماری و محیط بومی قرار می‌گرفت. از جمله راه‌حل‌های کلیدی برای دستیابی به تلفیق محیط مدرن و بومی، وجود یک پیاده‌راه مهم در شهر بود؛ که تمام واحدهای همسایگی، فضاهای عمومی و مراکز تجاری را به هم متصل کند (Diba, 1986: 20). شاخص‌ترین عنصر این طرح، همین محور پیاده‌روی است که

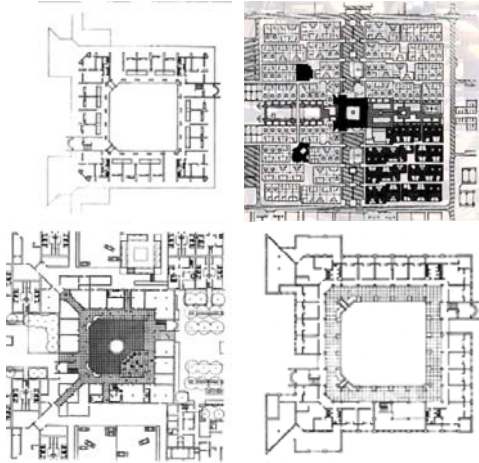
سلسله‌ای از فضاهای عمومی را به هم پیوند می‌دهد. راه ورود به کوچه‌ها از طریق پیاده‌روها است و پارکینگ‌ها در مناطق مخصوص گردآوری شده‌اند. ستون فقرات اصلی شهر، همین پیاده‌راه است؛ که بلوار پیاده‌رو شرقی و غربی، تشکیل شده از باغ، چشمه و مناطق سایه‌دار است. در امتداد و اطراف این بلوار مرکزی، فعالیت‌ها و کاربری‌های گوناگون مانند نانویی‌ها، مدرسه‌ها و بازار، جهت ایجاد جنبش و فعالیت شهری ایجاد شده‌اند. در شوشتر نو، مشابه شهرسازی و معماری سنتی ایرانی، بخشی از زندگی شهری، برای حرکت پیاده، طراحی و توسعه داده شده بود و دسترسی محدود خودرو و آن‌هم در نقاط خاصی، به سمت پارکینگ‌ها، مجاز بوده است (Dibazar, 2016: 100-101)؛ بدین منظور، خیابان‌های باریکی به صورت ویژه، طراحی شده‌اند؛ تا بین واحدهای همسایگی ارتباط برقرار کنند؛ هر یک از این مسیرها، برای استفاده عابران پیاده و تعداد محدودی از واحدهای همسایگی بوده؛ که ساکنین آن، بتوانند در آن‌جا توقف کنند و با همسایگان خود ارتباط برقرار کنند. فشار نادری در این باره می‌گوید: «محورها در کارهای دیبا به مسیرهای مهم آیینی تبدیل می‌شوند، مسیرهایی که از الگوهای قدیمی کیهان‌شناسی، پدید آمده‌اند. الگوی شهر جدید شوشتر و محورهای پیاده آن - که از مسیر عبور اتومبیل تفکیک شده‌اند - براساس طرح کهن صلیب، با میدانی در محل تقاطع بازوها و باغ‌راه‌های سبز، در چهار جهت اصلی عالم، به‌وجود آمده‌اند (فشار نادری، ۱۳۸۴: ۲۴).

تصویر ۴- محور اصلی شهرک شوشتر نو، چیدمان فضاهای شهری و وجود حیاط‌های فردی و اجتماعی، نمایش یک پارچگی فضاها: خرده‌فروشی و بازار به رنگ آبی و قرمز و مناطق مسکونی اطراف به رنگ زرد (Dibazar, 2016: 101; Shirazi, 2013: 34).

ج) طراحی فرمی

طرح معماری شوشتر نو، باتوجه به هم‌جواری شوشتر کهن و میراث تاریخی و فرهنگی آن، در پی بازتعریف ایده‌ها و الگوهای معماری سنتی موجود بود؛ چنان‌که بتواند الگوی سکونت‌ی جدیدی را جهت پاسخ‌گویی به نیازهای زندگی مدرن اقشار مختلف مردم، طرح‌ریزی کند (مؤمنی رنای، ۱۳۹۰: ۱۱۹). از منظر شکلی در شهرک شوشتر نو، چه در طراحی پلان و چه حجم، از اشکال و فرم‌های خالص استفاده شده است. بیش‌ترین عنصر به‌کار گرفته شده در طراحی، الگوی چلیپا است. «ساختار شهری این پروژه، براساس الگوی چلیپا-که در معماری ایرانی، چهارباغ را منجر می‌شود- بوده و با توجه زیاد به فضای منفی شکل گرفته است. در چهار جهت شهرک در تقاطع‌ها، با استفاده از باغ و سبزه‌راه، این مسیرها طراحی شده بودند. تقاطع‌های اطراف مربع، همان سبزه‌راه و باغ‌ها و در اصل چهار جهت اصلی جهان هستند. در ابتدا، فضای خالی مرکزی مربعی‌شکل، به‌عنوان میدان، طراحی شده است و سپس ساختمان‌های اطراف، در دور آن قرار گرفته و چیده شدند» (Westbrook & Mozaffari, 2015: 719). در طراحی بناها از فرم‌های خالص استفاده شده است و خانه‌ها به‌صورت مکعب‌شکل با تغییر در ارتفاع و پُر و خالی شدن، شکل گرفته‌اند (Mokhtarshahi Sani & Mahasti, 2013: 235). ایجاد فضاهای منفی در درون توده‌های ساختمانی، یکی از مواردی است که در طراحی حجمی این مجموعه، به آن توجه شده است. در تزیینات و نمای بیرونی ساختمان‌ها از عناصر و الگوهای زمان ساسانی-که شوشتر قدیم در آن زمان شکل گرفته بود- استفاده شده است. فرم‌ها ساده و با تزیینات بسیار محدود و استفاده از الگوی چلیپا در نما و در پلان شکل گرفته‌اند (Diba, 1980: 49-52). هم‌چنین، طراحی درون‌گرا در این شهرک، کاملاً ملموس است؛ به‌گونه‌ای که بازشوهای درون‌گرا و کوچک نیز از مواردی بودند که ضمن ایجاد سپری در برابر نور خشن خورشید، فضاهای درون‌گرایی را برای ساکنین ایجاد می‌کنند.

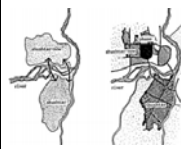

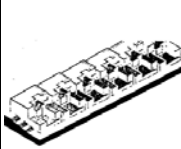
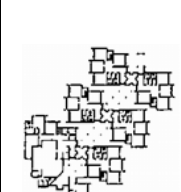

تصویر ۵، ۶، ۷ و ۸- مراحل بزرگ‌نمایی پلان میدان اصلی شوشتر نو (D.A.Z. Architects, Planners and Engineers, 1980: 3)

د) ترکیب‌بندی فضایی و تیپ‌بندی ساختمان‌ها

طبق گزارش مجله ایتالیایی^۷ در گفت‌وگو با کامران دیبا، این مجموعه در ۳۰۰۰۰ واحد در ۲۷۰ هکتار زمین، طراحی شده است (Amirjani & Zarghami, 2013: 46). فضاهای پیش‌بینی‌شده برای مجموعه، شامل بازار، مرکز خرید، حمام عمومی، بیمارستان، مدرسه، مرکز فرهنگی (سینما)، کلوب، هتل، ساختمان اداری، مهدکودک (دبستان)، مسجد، مرکز آتش‌نشانی، پارکینگ، زمین‌ورزشی و پایانه می‌شود. خدمات شهری نیز شامل: آب، گاز، برق، فاضلاب، تلفن و تلویزیون می‌شده است (Diba, 1986: 20). برای هر خانه، یک فضای سبز در نظر گرفته شد. در طراحی پلان خانه‌ها، از الگوی متعارف آپارتمان‌های غربی (تقسیم اتاق‌خواب، نشیمن، غذاخوری) پرهیز گردیده است و اتاق‌های بزرگ‌تر و متناسب با وسایل زندگی ایرانی، در نظر گرفته شده‌اند. از ایده‌های دیبا برای این شهرک، این بود که خیابان‌ها، ویژگی‌های منحصره‌فردی داشته باشند؛ که مردم را از خانه‌هایشان به خیابان بکشانند، آن‌ها را دورهم جمع کنند و نوعی پیوند اجتماعی ایجاد کنند؛ بنابراین، برای خیابان‌ها، چشم‌اندازهای متنوعی، مد نظر قرار داده شد. خیابان صرفاً، مکانی برای عبور نبود، بلکه جایی برای توقف مردم و پرداختن به تعاملات اجتماعی و گردش‌آمدن بود. در برخی نقاط، خیابان‌ها پهن‌تر می‌شد و مکانی برای بازی کودکان، پیش‌بینی شده بود.

جدول ۴. راه کارهای ایجاد بوم‌گرایی با استفاده از شاخصه طراحی براساس زمینه (نگارندگان).

شاخصه	راه کار	تصویر	مآخذ تصویر	
طراحی براساس زمینه (ویژگی‌های شهری)	مکان‌یابی	- قرارگیری شهر جدید، در شمال شوشتر قدیم و جداسدن با رودخانه شطیپ - ایجاد شوشتر نو به‌صورت شبه جزیره‌ای توسط رود کارون		(Amirjani & Zarghami, 2013: 46)
	طراحی شهری	- ایجاد اتصال از شوشتر نو به شوشتر قدیم - ایجاد پیاده‌راه به‌عنوان شاه‌راه اصلی شهرک - ایجاد میدان اصلی شهر و شکل‌گیری شهرک در اطراف آن		(Shirazi, 2013: 30)
	طراحی فرمی	- استفاده از فرم مکعب‌مربع در حجم بناها - استفاده از فرم چلیپایی در پلان و نمای شهرک - استفاده از پر و خالی در ترکیب‌بندی حجمی بنا		(Diba, 1980: 41)
	ترکیب‌بندی فضایی	- استفاده از تیپ‌بندی‌های متفاوت برای کاربران متفاوت - انعطاف‌پذیری در طراحی اتاق‌ها و قابلیت بزرگ‌تر کردن آنها - استفاده از حیاط مرکزی برای هر واحد		(D.A.Z. Architects, Planners and Engineers, 1980: 11)

گردد. از طرفی، این مجموعه دارای سلسله‌مراتبی از حیاط‌مرکزی‌های شخصی تا حیاط‌های بزرگ اجتماعی در مقیاس شهری است؛ که همین امر به ایجاد حریم شخصی و اجتماعی کمک می‌نمود (Diba, 1980: 42- 43).

۲) طراحی براساس ویژگی‌های فرهنگی

«پروژه شهرک شوشتر نو در سال ۱۹۸۶، جایزه فنی آقاخان را برای تلاش بسیار جهت وفاداری به سنت، آداب و رسوم و فرهنگ برنده شد» (Westbrook & Mozaffari, 2015: 716). نیازهای مردم منطقه، از طریق بیان معماری این آرمان‌ها و ایجاد تعادل و هماهنگی در جهت تسهیل حس ارتباط بین شبکه فضایی و ایجاد گفتگوی رسمی و معنی‌دار با شهر قدیمی شوشتر، ایجاد شد (Ibid, 718). به‌دلیل وجود فرهنگ همسایگی و زندگی اجتماعی در بین مردمان شوشتر و هم‌چنین، به‌دلیل این‌که کاربران این شهرک، یک اجتماع (کارخانه کشت و زرع) را تشکیل می‌دادند؛ رویکرد ایجاد واحدهای همسایگی و فضاهای اجتماعی در طراحی، مورد تاکید قرار گرفت. «از نکات مهم معماری در باب شوشتر نو، گسترش شهر در سطح و نه در ارتفاع است. این نوع معماری - که از طرفی، به نوع معماری بومی ناحیه برمی‌گردد- حاصل نوع نگرش کامران دیبا به معماری واحدهای همسایگی است» (هنرور، ۱۳۹۲: ۱۷۸). هدف دیبا در این پروژه، ساخت تعدادی خانه نبود؛ او یک برنامه کاری اجتماعی را مد نظر داشت. اگر چه مجموعه برای گروه‌های مختلف با سطح اقتصادی متفاوت، طراحی شده است، اما هدف عمده آن، به منظور اسکان متخصصان، کارمندان و کارگران شرکت کشت و صنعت کارون، در مجاورت شهر شوشتر کهن بود؛ با این‌حال، امکان اسکان و زندگی اقشار مختلف مردم در این شهر جدید مطرح بود (Dibazar, 2016: 100)؛ چراکه اتصال شهر جدید به شوشتر قدیمی جهت رشد و توسعه آتی آن نیز مدنظر بود.^۸ «یکی از دل‌مشغولی‌های دیبا در این پروژه، پرهیز از قشر‌بندی در طراحی شهری بود. او خواهان شهری اصیل بود که فرزند کارگر و مهندس بتوانند کنار یک‌دیگر در مدرسه بنشینند. این شهر برای اسکان حدود ۲۵ تا ۳۰ هزار خانوار پیش‌بینی شده بود. کاربران مجموعه را کارکنان کارخانه تولید نیشکر، شامل کادر اداری، تکنسین‌ها، کارگرا، راننده‌ها و... تشکیل می‌دادند. سطح تحصیلی کارگران،

دیبا توضیح داد که خانه‌های سنتی این منطقه، براساس آرایش چهار اتاق، توسط فرم چلیپایی طاقی شکلی از هم جدا می‌شوند؛ بر همین اساس، در طراحی خانه‌های شوشتر نو، تمرکز بر حفظ مفهوم سنتی اتاق، به‌عنوان یک واحد قابل‌انعطاف، با ارائه فضاهای بزرگ، چندمنظوره، بالقوه و بخش‌پذیر قرار گرفت؛ بنابراین، طرح آپارتمان‌ها، از واحدهای فضایی اتاق‌ها، مشتق شده است؛ که بزرگ‌تر از اندازه معمولی است؛ تا اجازه انعطاف‌پذیری عملکردی، نظیر تغییرات فصلی و روزانه را در فضای قابل استفاده در داخل خانه بدهد. هم‌چنین، تفکیک فضایی مناسبی، جهت ایجاد دو بخش خصوصی و عمومی، صورت گرفت؛ تا بخش خصوصی خانواده از فضای خارج و اجتماع، جدا

دیپلم و تکنسین‌ها و متخصصان، لیسانس و فوق‌لیسانس بود» (Diba, 1986: 14).

جدول ۵. راه‌کارهای ایجاد بوم‌گرایی با استفاده از شاخصه طراحی براساس فرهنگ (نگارندگان).

رویکرد	هدف	راه‌کار	تصویر	منابع تصویر
الهام‌گرفتن از ساخت‌وساز بومی	شوشتر نو و قدیمی	ایجاد پیوند میان		۱
	دیدگاه‌های فرهنگی، اجتماعی و اعتقادات مذهبی	- استفاده از طراحی شهری درون‌گرا مطابق با الگوهای محلی و سنتی - ایجاد حریمیت از طریق حیاط مرکزی و پنجره‌های کوچک - استفاده از عناصر تزئیناتی محلی و سنتی و الگوهای بومی در طراحی نماها/چلیپا، فرم بادگیرها - استفاده از مصالح بومی - ایجاد هم‌بستگی میان ساکنان و ساخت یک جامعه یک‌پارچه با ساختن واحدهای همسایگی و الگوی مرکز محله - ایجاد کوچه‌های باریک متعدد و واحدهای همسایگی و گذرگاه - استفاده از شیب و توپوگرافی طبیعی زمین - طراحی سازه‌های عمومی با ریتم سازگار و درحال‌اجرا - بافت متراکم شهری و الگوی تراکم پרוخالی - استفاده از حیاط مرکزی به عنوان یک فضا برای آب و گیاهان، ایجاد سرمایه‌ش		(Tavakoli-Kazerooni, Esteghal, Fallah & Derakhshan, 2014: 38; Diba, 1980: 52; Amniani & Zarghami, 2013: 46; Micaia & Salomone, 2016: 147)
	سرزندگی و پویایی و ایجاد مکانی امن	- جدا کردن شبکه ترافیکی وسایل نقلیه از عبور و مرور عابر پیاده و طراحی فضای پارکینگ محدود شده که اجازه ورود به شهرک را نداشت. - طراحی زمین بازی و ورزشگاه و پارک، جدا از جریان ترافیک خیابان‌ها و کوچه‌ها - ایجاد برخی از فضاهای باز یا پنهان طراحی شده جهت گردهمایی مردم و بازی کودکان، از قبیل میدان ورودی شهر، مسجد، مدرسه		(D.A.Z. Architects, Planners and Engineers, 1980: 57)
تامین نیازهای امروزی	- انعطاف‌پذیری در طراحی ساختمان‌های آپارتمانی با توجه به نیازهای کارکنان - انعطاف‌پذیری و مقاومت در برابر دوره‌های طولانی از زمان و ارائه فرصتی برای ایجاد تنوع و انواع فعالیت‌ها و تداوم آن‌ها - ایجاد فضاهای سبز نیمه‌عمومی و نیمه‌خصوصی در جلوی آپارتمان‌ها		(Shirazi, 2013: 29, 31; Micaia & Salomone, 2016: 142)	

همین اساس، مساله حفظ حریم و حریمیت، جایگاه مهمی در طراحی این شهرک داشت؛ بنابراین، با ایجاد سلسله‌مراتبی از فضاهای عمومی تا خصوصی و با ایجاد کاربری‌های واسط نیمه‌عمومی و نیمه‌خصوصی، سعی شد تا حریم خصوصی زندگی ساکنین از اجتماع شهرک، تفکیک‌گردد.^۴ این فضاهای واسط همان حیاط‌های مرکزی اجتماعی و فردی و یا کوچه‌ها و پیش‌فضاها برای ورودی خانه‌ها بودند.

شهر می‌بایست پاسخ‌گوی نیاز تک‌تک کارکنان به خانه شخصی، درعین برخورداری از امکانات و فضاهای عمومی شهری می‌بود. از سوی دیگر، شهر باید سرزندگی و پویایی می‌داشت. سرزندگی فضای شهری -که از طراحی درست فضاهای اجتماعی نتیجه می‌شود- منجر به رفتارهای مثبت اجتماعی می‌شود. یکی از مهم‌ترین عوامل سرزندگی و پویایی یک محله، واحدهای همسایگی و فضاهای تجمع و بازی است. نیمی از خیابان‌ها شیرین ۱، ۲، ۳ و... و نیمی دیگر فرهاد ۱، ۲، ۳ و... نام گرفتند. در خیابان‌ها برخی فضاهای باز یا پنهان طراحی شد؛ تا علاوه بر استفاده جهت گردهمایی مردم و بازی کودکان، منظر شهر را از یک‌نواختی دور کند و معماری سرزنده‌ای به آن ببخشد. «شهرک شوشتر نو، باید قابلیت توسعه آتی را باتوجه به توسعه صنعت و همین‌طور، مهاجرت مردم از دیگر مناطق می‌داشت؛ بنابراین، ساختمان‌ها باید با توجه به سطح اقتصادی و اجتماعی مردم طراحی می‌شدند؛ که مقرون‌به‌صرفه و اقتصادی باشند و در این جهت، تلاش شد تا حد ممکن از امکانات و نیروی کار محلی استفاده شود. مصالح و تکنولوژی ساخت نیز در بیش‌تر موارد از امکانات بومی، انتخاب شده بود و هم‌چنین، کار با پیمان‌کار بومی و استفاده از کارگران ساده بومی، از دیگر سیاست‌های پروژه بود» (Diba, 1986: 6). همان‌طور که دیبا توضیح می‌دهد: شیک‌ترین مصالح برای پوشش نما، آجر کم‌رنگ (بژ روشن) بود؛ که برای ساختمان، پیوندی با معماری سنتی را ایجاد می‌کرد. نماها ساده و با استفاده از خط راست طراحی شده‌اند (Mokhtarshahi Sani & Mahasti, 2013: 235).

۳) طراحی براساس ویژگی‌های اقلیمی

ایده طراحی این شهرک، با توجه به آب و هوا و توجه خاص به اقلیم منطقه و راه‌حل‌های اقلیمی برگرفته از معماری سنتی ایرانی، شکل گرفته است. به‌گفته دیبا، طراحی شوشتر نو، الگوهای اصلی معماری سنتی

از بُعد اعتقادات مذهبی، ساکنان شوشتر، عموماً، فشر مسلمانان بودند و اعتقادات محکمی داشتند (Ibid)؛ بر

ایرانی را دنبال می‌کند؛ که شکل آن در رابطه با محدودیت‌های آب و هوایی، شرایط فن‌آوری در دسترس محلی، آداب و رسوم و فرهنگ منطقه فرض می‌شود. به سبب گرمای زیاد شهر شوشتر، یکی از عوامل مهم در طراحی، در نظر گرفتن ایجاد سرمایش در ساختمان‌ها و آسایش حرارتی برای ساکنین بود. مهم‌ترین مورد در طراحی بناها، جلوگیری از تابش مستقیم خورشید به بنا و افزایش دمای فضای داخلی بود. از طرفی، عنصر باد، عاملی مهم برای تهویه فضا و ایجاد کوران بود؛ که می‌توانست در کاهش دمای فضاها، موثر واقع شود؛ بنابراین، دیبا با استفاده از راه‌کارهایی تلاش کرد، تا سرمایش تابشی، همرفتی و تبخیری^{۱۰} را ایجاد نماید. «هر خانه به صورت جداگانه دارای دیوارهای ضخیمی است، که پنجره‌های کوچک، در سمتی از خانه که سایه‌اندازی شده است و معمولاً رو به حیاط مرکزی کوچک درونی است، قرار داده شده است» (Mokhtarshahi Sani & Mahasti, 2013: 235) که سبب خنک ماندن فضای داخلی و ایجاد سایه می‌گردد. بافت متراکم شهری این شهرک به سایه‌اندازی خانه‌ها بر روی هم کمک کرده است؛ هم‌چنین، با باریک‌ساختن خیابان‌های شمالی - جنوبی، کوران هوا صورت می‌گیرد و جریان باد ملایم و سایه و درنهایت، معبری خنک برای پیداکان فراهم می‌سازد. برخی از مهم‌ترین راه‌کارهای به کار گرفته شده اقلیمی در شوشتر نو، در جدول زیر توضیح داده شده‌اند.

شوشتر نو پس از بهره‌برداری

شهر جدید شوشتر نو - که سعی شده بود شهری طراحی شده، نظام‌مند و پاسخگو به نیازهای روز ساکنین باشد - نتوانست مطابق با پیش‌بینی‌ها به پویایی و سرزندگی و کیفیت مد نظر طراحان و کارفرما برسد. به دلیل تراکم ناگهانی جمعیت پس از اتمام فاز یک پروژه، جمعیت شوشتر نو (فاز یک آن) از مقدار پیش‌بینی شده ۴۰۰۰ نفر به ۱۰۰۰۰ نفر رسید؛ بنابراین، خدمات‌رسانی به خانه‌ها دچار مشکل جدی شد و از طرفی، طبقه و سبک اجتماعی ساکنان شهر جدید نیز تغییر کرد (Diba, 1986: 12). مسئولیت حفظ و نگهداری آتی پروژه، بر عهده شرکت کشت و صنعت کارون گذاشته شده بود و طبق برآوردها، این هزینه با توجه به جمعیت کم شهر، مبلغ اندکی بوده است. پس از بهره‌برداری پروژه، اشخاص دیگری از روستاهای هم‌جوار و هم‌چنین پناهندگان جنگ‌زده

برای سکونت به شوشتر نو، مهاجرت کردند؛ به طوری که حدود ۲۰ درصد جمعیت آن‌جا را تشکیل می‌دادند (Diba, 1981: 12).

جدول ۶. ویژگی‌های طراحی اقلیمی شهرک شوشتر نو (نگارندگان).

ردیف	منبع	راه کار	تصویر	مکان تصویر
۱	سرمایش تابشی (سرمایش تابشی)	- خانه‌هایی با حیاط مرکزی و دیوارهای ضخیم به عنوان عایق - استفاده از مصالح با ظرفیت حرارتی بالا و ضخامت زیاد - جداره‌ها با تکنولوژی ساختمانی موجود، خیابان‌های باریک و عمیق با سنگ‌فرش آجر و کاربرد عایق		(Hamzenazhad, Mahmoudi & Abbasi, 2014: 258)
۲	سایه‌اندازی، جلوگیری از تابش (سرمایش تابشی)	- بافت‌های شهری متراکم، جهت افزایش سایه توسط ساختمان‌ها و کاهش اتلاف حرارتی - استفاده از کوچه‌های باریک - ایجاد فضای سبز عمومی و خصوصی برای هر ساختمان، جهت خنک‌نمودن باد عبوری از حیاطها - ایجاد تابش‌بندهای طبیعی مانند درختان - استفاده از قاب‌بندی و تابش‌بند آجری در جلوی بازشوها و تراس‌ها		(Aga Khan Award for Architecture, 1986: 8 & 10; Dibazar, 2016: 101-102)
۳	تهویه طبیعی و کوران هوا (سرمایش همرفتی)	- جهت‌گیری خیابان‌ها و مسیرها در جهت نسیم غالب برای افزایش اثر سرمایشی و کوران - سقف مسطح برای خوابیدن روی بام در شب‌های سرد و استفاده از سرمایش باد		(Aga Khan Award for Architecture, 1986: 8)
۴	سرمایش تبخیری و همرفتی	- طراحی نمای خیابان شوشتر نو با المان‌هایی قابل تشخیص از معماری سنتی ایرانی مثل برج‌های بادی (بادگیرها)		(D.A.Z. Architects, Planners and Engineers, 1980: 6)

در میان تحولات ناشی از انقلاب و پس از آن، سردرگمی جنگ ایران و عراق، آوارگان و مهاجران جنگ از بیرون از منطقه، برخی از خانه‌ها را اشغال کردند (Westbrook & Mozaffari, 2015: 718)؛ بنابراین، تراکم بیش از حد جمعیت در شوشتر

نو و اسکان اجباری آن‌ها در فضاهایی پیش‌بینی‌نشده جهت سکونت، که فاقد زیرساخت‌های شهری بودند و هم‌چنین، اسکان خانوارهای گسترده قشر کارگر در آپارتمان‌هایی که برای یک خانواده کوچک طراحی شده بود، جمعیت شهر را به سه برابر رقم پیش‌بینی‌شده، رساند. ازدحام در مناطق مسکونی، سبب ایجاد مشکلاتی از قبیل تامین آب، برق، فاضلاب و عدم نگهداری منظم و تمیزکردن خیابان‌ها شد (Dibazar, 2016: 102). علاوه بر آن، هیچ‌گونه قوانین عمومی اجتماعی در آن‌جا، قابل اعمال نبود. مشاوران پروژه، دلیل واقعی این وضعیت را اغتشاش اجتماعی حاصل از جنگ و سکونت برنامه‌ریزی نشده مهاجران در فضاهای غیرمسکونی فاقد زیرساخت‌های شهری، هم‌چون آب، برق، زه‌کشی، دفع زباله و غیره، می‌دانند و همین امر، سبب مختل شدن سیستم‌های خدمات شهری شده است (Diba, 1986: 11). اگر طرح جامع اولیه گروه «داض» اجرا می‌شد، شاید به اهداف اصلی طراحان می‌رسید؛ اما متأسفانه، تعاونی کشت و صنعت کارون و شرکت مسکن‌سازی، این مجموعه را رها کردند (Hamzenazhad, Mahmoudi & Abbasi, 2014: 260). مدتی در اختیار جنگ‌زده‌ها بود و در حال حاضر در دست مالکین مختلف است؛ که اکثراً، کارمندان دولت هستند (Shirazi, 2013: 43).

نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه در این پژوهش، مورد بررسی قرار داده شد، می‌توان گفت که هدف اصلی شهرک شوشتر نو، تلاش برای ارتقای سطح کیفیت زندگی مردم بوده است. هرچند که بنابر برخی اتفاقات اجتماعی پیش‌بینی‌نشده، پروژه شوشتر نو، آن‌طور که باید به ثمر ننشست؛ اما همواره، به‌عنوان یکی از نمونه‌های مهم و شاخص در شهرک‌های جدید به‌شمار می‌آید. با توجه به بررسی‌های به‌عمل آمده و ثبت گزارش‌های تصویری از این شهرک، وضعیت نابه‌سامان این شهرک و مشکلات فراوان آن مشخص گردید و می‌توان گفت که برخلاف طراحی اقلیمی و زمینه‌ای بسیار مناسب و موفق این مجموعه، این شهرک از نظر اجتماعی، به این اندازه موفق نبوده است؛ که بخش اعظم آن به خاطر سکنی‌گزیدن مردم از اقشار مختلف با وضعیت مالی متفاوت، در این شهرک می‌باشد. شوشتر نو یک شهرک با معماری ارزشمند و هدفمند بود؛ که رویکرد اصلی طراحی آن، استفاده از معماری بوم‌گرا بوده است

و طبق بررسی‌های صورت‌گرفته در این پژوهش، می‌توان گفت که طراحی بوم‌گرا در این شهرک، از طریق سه شاخصه فرهنگی، اقلیمی و توجه به زمینه طرح، نمود پیدا کرده است. هر یک از این شاخصه‌ها با به‌کارگرفتن راه‌کارهایی منجر به ایجاد بوم‌گرایی در این شهرک مسکونی گشته‌اند؛ که در ادامه، به‌صورت موردی به مهم‌ترین آن‌ها اشاره شده است.

- زمینه: مکان‌یابی پروژه در محلی که امکان ارتباط با شوشتر قدیم و روستاها و شهرهای اطراف فراهم باشد، متناسب بودن بناها و فرم آن‌ها با شوشتر قدیم از منظر شکلی و ظاهری، استفاده از عناصر محلی و بومی در طراحی فرمی بناها، انعطاف‌پذیری در طراحی اتاق‌ها و قابلیت بزرگ‌تر کردن آن‌ها، استفاده از حیاط مرکزی و چینش فضاها در اطراف آن.

- فرهنگی: ایجاد واحدهای همسایگی و فرم شهری اجتماعی از طریق طراحی میدان‌ها و فضاهای عمومی و تجمعی، ایجاد ارتباط بین شهر قدیم و جدید، ایجاد محرمیت و حریم شخصی برای ساکنین، درون‌گرایی بناها، استفاده از الگوهای فرهنگی و تاریخی شوشتر کهن.

- اقلیمی: استفاده از عنصر باد و کوران هوا در ساختمان‌ها از طریق باریک‌کردن کوچه‌ها، استفاده از بادگیر و برج بادی، استفاده از پنجره‌های تهویه، جلوگیری از تابش مستقیم خورشید به ساختمان‌ها از طریق ایجاد تابش‌بند برای تراس‌ها، ایجاد سایه‌بان برای پنجره‌ها، بافت متراکم شهری و سایه‌اندازی ساختمان‌ها بر روی هم، استفاده از پوشش گیاهی به‌عنوان تابش‌بند.

مجموعه این سه شاخصه، سبب طراحی موفق بوم‌گرای شهرک شوشتر نو گردیده است؛ اما متأسفانه پس از بهره‌برداری از این شهرک، به‌دلیل مشکلاتی که در متن مقاله مطرح‌گردید، این شاخصه‌ها توسط ساکنین تغییر یافته و به‌شکلی نامطلوب و ناهماهنگ با آنچه برنامه‌ریزی و طراحی شده بود، تبدیل شدند؛ به‌گونه‌ای که این شهرک در حال حاضر در وضعیت بسیار نامساعدی قرار دارد. با توجه به مصاحبه‌های به‌عمل‌آمده از معماران و مهندسان این شهرک در مجلات مختلف، همه بر این موضوع اتفاق نظر دارند که مشکلات موجود در شهرک شوشتر نو، ناشی از رهاکردن آن توسط مسئولین و نهادهای مرتبط و عدم رسیدگی افراد مربوطه به آن است و این شهرک هنوز هم ظرفیت تبدیل شدن و یا نزدیک شدن به شهرک

اولیه با اهداف اولیه طراحی را دارد.^{۱۱} امید است که با رسیدگی بیشتر به این شهرک و مد نظر قراردادن آن، این اثر شهری و معماری ارزشمند معاصر از خطر نابودی و از بین رفتن حفظ شود.

پی‌نوشت

^۱ شرکت مهندسی مشاور (DAZ).

^۲ Significant Urban Planning and Architecture Arts.

^۳ نک. (Diba, 1980; Diba, 1981; Diba, 1986; Diba, 1989).

^۴ نک. (بسکی، ۱۳۷۹).

^۵ یک معمار ایتالیایی، تاریخ‌نگار، نظریه‌پرداز، منتقد و شخصیت علمی که توسط یک مفسر به‌عنوان مهم‌ترین مورخ معماری نیمه دوم قرن بیستم جهان عنوان شد. جهت مطالعه بیشتر پیرامون توفاری نک. (Leach, 2006: 5).

^۶ رودخانه باقی‌مانده از دوران هخامنشیان و ساسانیان.

^۷ Italian Magazine AA.

^۸ دیبا درباره شوشتر می‌گوید: خواست ما این بود که شهر، دارای قابلیت‌هایی برای پویایی اجتماعی و توسعه باشد. ما حتی پیشنهاد دادیم که تعدادی از خانه‌ها در اختیار ساکنان شهر قدیمی شوشتر قرار بگیرد؛ که پیوندی اجتماعی، میان شهر جدید و شهر قدیم، برقرار شود. ما نمی‌خواستیم شهری شرکتی برجای بگذاریم که شاغلان و کارکنان شرکت، ناچار باشند روابط و اوضاع کاری را به محل زندگی‌شان منتقل کنند. این بدان معنی است که، سرکارگر نه‌تنها در محیط کارش، بلکه در محل زندگی‌اش هم دارای موقعیت بالاتری است. درحالی‌که در شهر شرکتی هیچ‌گونه، تحرک اجتماعی به‌چشم نمی‌خورد (Micaraand & SaLoMone, 2016: 143-140).

^۹ شاید بتوان درون‌گرایی را بارزترین مشخصه رعایت سلسله‌مراتب دانست و یا آن‌را ثمره محرمیت قلمداد کرد. باید خاطر نشان کرد که، ایرانیان، باتوجه به طرز تلقی خویش از خانه و خانواده به‌نوعی معماری درون‌گرا گرایش نشان‌دهنده‌اند (مؤمنی، عطاریان، دیده‌بان و وصال، ۱۳۹۷: ۸۲).

^{۱۰} در سرمایش تابشی، باید تدابیری اندیشیده شود که میزان تابش خورشید به سطوح مختلف ساختمان، به حداقل برسد و از طرفی، گرمای جذب‌شده در سطوح ساختمان، به فضای بیرون تابش شود. سرمایش همرفتی نیز به‌گونه‌ای از سرمایش گفته می‌شود که به‌وسیله تهویه طبیعی و با استفاده از فرآیند جابه‌جایی هوای داخل ساختمان با هوای تازه بیرون، صورت می‌گیرد. سرمایش تبخیری مستقیم، از طریق عبور جریان هوای گرم و خشک از روی یک سطح مرطوب اتفاق می‌افتد. جهت مطالعه بیشتر پیرامون ایجاد سرمایش و راه‌کارهای ایجاد آن، نک. (مؤمنی و ناصری، ۱۳۹۵).

^{۱۱} محمد بهادری، «معمار و برنامه‌ریز شهری که عضو کمیته معماران شوشتر نو است، معتقد است که با ثبت‌شدن این اثر در فهرست آثار میراث ملی، امید می‌رود که از تخریب و یا تغییر شهرک شوشتر نو و یا ساخت‌وسازهای نامنظم در اطراف آن -که در طرح جامع شهری لحاظ شده‌اند و درحال‌وقوع هستند- جلوگیری شود. ازسوی‌دیگر، مقامات مسئول و سازمان‌های به‌دنبال طرح جامع شهر جدید شوشتر، برای پیشرفت بیشتر در شهر، باید توجه‌شوند» (Hamzenazhad, Mahmoudi & Abbasi, 2014: 260). نک. (Esteghlal & Bahadori, 2013).

علاوه بر این، در این سال، افراد مختلفی با کامران دیبا در رابطه با اهداف طراحی و شرایط فعلی و آینده این شهر، مصاحبه نمودند. اگرچه او درحال‌حاضر این شهرک را در رسیدن به اهداف اولیه آن، شکست‌خورده اعلام کرده است، اما او معتقد است که هنوز هم رسیدن به ۸۰ درصد از اهداف پروژه، ممکن است؛ درصورتی‌که سازمان‌های مسئول به‌عنوان تصمیم‌گیرندگان برای جلوگیری از نابودی شهر و توقف این روند اشتباه، قبل از تبدیل‌شدن شهرک شوشتر جدید به محله‌های فقیرنشین، اقداماتی صورت‌دهند. مدیریت مالی و سرمایه‌گذاری داخلی، می‌تواند باتوجه به ظرفیت‌های طبیعی شهر جدید به‌راحتی اتفاق بیفتد و هنوز شهرداری شوشتر، نیاز به یک‌پارچه‌سازی مدیریت شوشتر نو دارد (Hamzenazhad, Mahmoudi & Abbasi, 2014: 261).

منابع

- اعتصام، ایرج؛ فرمهینی فراهانی، رضا و اقبالی، رحمان (۱۳۹۲). سیر تحولات فرمی در طراحی معماری بناهای فرهنگی در معماری معاصر ایران، *هویت شهر*، سال هفتم، شماره ۱۴، ۲۵-۳۶.
- افشار نادری، کامران (۱۳۸۴). یادگارهای آشنای کامران دیبا، *معمار*، شماره ۲۰، ۱۰-۲۵.
- بانی مسعود، امیر (۱۳۹۰). *معماری معاصر ایران*، ویرایش دوم، تهران: هنر و معماری قرن.
- بسکی، سهیلا (۱۳۷۹). دیداری دیگر با کامران دیبا، *معمار*، شماره ۱۰، ۸-۱۹.
- کاکی‌زاده، محمدمامیر (۱۳۹۳). *طراحی دهکده مسکونی مهندسان بوشهر با رویکرد بوم‌گرایی: در راستای بازشناسی زبان اصیل معماری بومی بوشهر*، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد معماری، دزفول: دانشگاه صنعتی جندی‌شاپور.
- مؤمنی رنایی، محبوبه (۱۳۹۰). *بررسی آثار کامران دیبا و نادر اردلان با تأمل بر مساله فهم اثر معماری*، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد معماری، تهران: دانشگاه هنر.
- مؤمنی، کوروش؛ عطاریان، کوروش؛ دیده‌بان، محمد و وصال، مریم (۱۳۹۷). محرمیت در معماری خانه‌های دزفول (مطالعه موردی: دوران قاجار)، *جلوه هنر*، دوره ۱۰، شماره ۲ (پیاپی ۲۰)، ۷۹-۹۲.
- مؤمنی، کوروش و مسعودی، زهره (۱۳۹۵). رابطه فرهنگ و معماری (با بررسی موزه هنرهای معاصر)، *جلوه هنر*، دوره ۸، شماره ۱ (پیاپی ۱۵)، ۶۷-۸۲.
- مؤمنی، کوروش، ناصری، ندا (۱۳۹۵). *ساختمان‌های غیرفعال: بررسی گرمایش، سرمایش و نورگیری*، دزفول: دانشگاه صنعتی جندی‌شاپور.
- هنرور، سرور (۱۳۹۲). *طراحی بافت مسکونی جدید با الهام از الگوی معماری بافت تاریخی شهر بوشهر*، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد معماری، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.

- Architecture Degree, Since and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran.
- Kakizadeh, M. A. 2014. *Designing Bushehr Engineers' Residential Village: with a Vernacular Insight, in Order to Recognize Bushehr Native Architectural Language*, For Master of Architecture Degree, Jondi Shapour University of Technology, Dezful.
- Leach, Andrew. 2006. *Choosing History: a Study of Manfredo Tufari's Theorization of Architectural Research*, Universiteit Gent.
- Micara, L. & Salomone, V. 2016. Shushtar New Town: The Idea of a Community, Interview with Kamran Diba, L'ADCL'Architettura Delle Città, *The Journal of the Scientific Society*, Ludovico Quaroni.
- Mokhtarshahi Sani, R. & Mahasti, P. 2013. An Inquiry into Cultural Continuity and Change in Housing: An Iranian Perspective, *Sociology Mind*, Vol: 3, No: 3, pp: 230-237.
- Momeni, K., Attarian, K., Didehban, M. & Vesal, M. 2018. Privacy in Architecture of Dezful Houses (Case Study: Qajar Era), *Jelvey Honar*, Vol: 10, No: 2, Serial No: 20.
- Momeni, K & Masoodi, Z. 2016. The Relationship between Culture and Architecture Case Study: Tehran Museum of Contemporary Art, *Jelvey Honar*, No: 15.
- Momeni, K & Naseri, N. 2017. *Passive Buildings: Investigation on Heating, Cooling, and Lighting*, Dezful: Jundi-Shapur Univ. of Tech, (ed nd1).
- Momeni Ranani, M. 2011. *A Survey on the Effects of Kamran Diba and Nader Ardalan on the problem of Understanding the Effect of Architecture*, Assistant professor Nadiyeh Imani, For Master of Architecture Degree, University of Art.
- Mozaffari, A. & Westbrook, N. 2015. Shushtar No'w: Urban Image and Fabrication of Place in an Iranian New Town, and its Relation to the International Discourse on Regionalism, *Fusion-Journal*, No: 6, pp: 1-15.
- Serageldin, I. 1989. *Space for Freedom: The Search for Architectural Excellence in Muslim Societies*. London: Butterworth Architecture.
- Shirazi, M. R. 2013. New Towns-Promises Towards Sustainable Urban Form, From Shushtar-No to Shahre Javan Community, *Young Cities Research Paper Series (Developing Urban Energy Efficiency)*, Vol: 07, pp: 23-47.
- Tafari, M. 1980. *Theories and History of Architecture*, New York: Harper and Row.
- Tavakoli Kazerooni, M., Esteqlal, A., Fallah, M. & Derakhshan, S. J. 2014. Comparative Exploration of Social Housing in Iran, *MAGNT Research Report*, Vol: 2, No: 7, pp: 28-49.
- Westbrook, N. & Mozaffari, A. 2015. Return to the Beginnings of Regionalism: Shushtar New Town Seen in the Light of the 2nd, International Congress of Architects, Persepolis, Iran 1974, *In Proceedings of the Society of Architectural Historians, Australia and New Zealand*, Architecture, Institutions and Change, Paul Hogben and Judith O'Callaghan (ed), Vol: 32, pp: 715-725.
- References:**
- Afshar Nadari, K. 2000. Kamran Diba Familiar Memories, *Architecture Publication*, No: 10. 20-25.
- Aga Khan Award for Architecture. 1986. Shushtar New Town Project Summary, Edited by: The Aga Khan Award for Architecture, *Geneva: Aga Khan Award for Architecture*. 1-119.
- Amirjani, R. & Zarghami, E. 2013. A Study on Shushtar new Town by Employing "poe" Causes of Complex Erosion & the Sustainability Factors in the "Sector Five", *Research Journal of Chemical and Environmental Sciences*, Vol: 1, Issue 4, pp: 44-51.
- Ansari, A. M. 2001. The Myth of the White Revolution: Mohammad Reza Shah, 'Modernization' and the Consolidation of Power, *Middle Eastern Studies*, No: 37.3, pp: 1-24.
- Banimasoud, A. 2009. *Iranian Contemporary Architecture*, (ed nd 1), Tehran: Nashr-e Honar-e Memari.
- Beski, S. 2000. Kamran Diba, Revisited, *Memar Magazine*, Memar Nashr, Tehran, No: 10, pp: 8-19.
- Diba, D. 1986. Architect's Design Report, Aga Khan Technical Review Summary, *Archnet Document*, FLS 0182.
- Diba, K. 1986. Shushtar New Town, *Aga Khan Award for Architecture - Technical Report*, 0117.IRA.
- Diba, K. 1980. The Recent Housing Boom in Iran- Lessons to Remember. In Housing: Process and Physical Form. A Case Study: Design Concepts of Shushtar New Town, Linda Safran (ed), *Philadelphia: Aga Khan Award for Architecture*, <http://www.archnet.org>.
- Diba, K. 1981. Kamran Diba - Buildings and Projects, *Stuttgart: Verlag Gerd Hatje*.
- Diba, K. 1989. Shushtar New Town. In Space for Freedom, Ismaill Serageldin (ed), London: Butterworth Architecture, *Philadelphia: Aga Khan Award for Architecture*.
- Dibazar, N. 2016. *Welsh School of Architecture, Reinterpreting Sustainable Design of Traditional Iranian cities*, A Thesis Submitted for the Degree of Master of Philosophy, Guided with Jones, Phil: Cardiff University.
- D.A.Z. Architects, Planners and Engineers. 1980. Shushtar New Town Drawings. Courtesy of Architect (submitted to the Aga Khan Award for Architecture), *Aga Khan Award for Architecture*. <http://www.archnet.org>.
- Esteghlal, A. & Bahadori, M. 2013. Shushtar Now, *Honar-e Memari Magazine*, No: 25.
- Etessam, I., Farmahini Farahani, R. & Eghbali, R. 2013. Form Developments Process In Architectural Designing of The Cultural Buildings In Contemporary Architecture Of Iran Three Decades After The Islamic Revelation, *Hoviatehshahr*, Vol: 7, No: 14, pp: 25-36.
- Ghaseminia, M. & Soltanzadeh, h. 2016. Intertextual Relationships in the Contemporary Architecture of Iran During 1961-1977, *Space Ontology International*, Vol: 5, Issue 4, pp: 39-50.
- Hamzenazhad, M., Mahmoudi, M. & Abbasi, B. 2014. Ethical Sustainability in Iranian New Towns: Case Study of Shushtar New Town, *Asian Social Science*, Vol: 10, No: 13, pp: 252-262.
- Honarvar, S. 2013. *Designing a Modern Residential Complex Inspired by Architectural Standards of Boushehr Historical Part*, For Master of

Reviewing of the Vernacular Values and Factors of Shushtar New Town¹

M. A. Kakizadeh²
N. Naseri³

Received: 2019-06-03

Accepted: 2019-09-25

Abstract

Today, because of the industrialization of cities and the problems related to it, it is necessary to pay attention to vernacular architecture by reviewing past architectures, more than before. In this way, in addition to the recognition of the traditional cities that we know them as successful urban planning samples and those which we always try to gain their teachings, reviewing and analyzing contemporary examples is also very helpful. In this research "Shushtar New Town" has been reviewed because of special focus to the vernacular architecture and recognizing the culture of peoples' lives and its impact on design, so it can be useful in planning and designing future residential complex. Therefore, this study was conducted to answer these questions: What aspects and factors of vernacular architecture are considered in the design of Shushtar New Town? The goal is to presenting an optimal residential architecture pattern that tailored to the local and identity potentials of Shushtar. In this regard the authors have investigated the "Shushtar New" residential town with using descriptive-analytic method, library-applied and case studies.

The main goal of Shushtar New is the town's efforts to improve the quality of people life. Although, according to some unforeseen social events, the project of Shushtar New, have had no good result as much as it should be, but it is always considered as one of the most important examples and indicators in new towns. In the urban design of Shushtar New town, special attention has been made to the field of design. In this town, all of the factors have created harmony between the design itself and the field of design. The location of project, design and urban structure, form and shape of buildings and composition of interior spaces of houses, have been coordinated in field of design to create harmony in the appearance of the town. So it emphasizes the social life and conservation of vernacular culture of the region in the direction of social life by employing valuable historical patterns of the old Shushtar city. According to being adjacent to old Shushtar, the architectural design of Shushtar New which means new town, was sought to redefine the ideas and patterns of traditional architecture and its historical and cultural heritage; In such a way that it can be able to plan the modern life patterns to respond the needs of modern life for different groups of people.

Due to the existence of the neighborhood culture and social life among the Shushtar's people and also because of users of the town, a community (factory of plantation) formed in this town; So Kamran Diba emphasized on the approach of creating neighborhood units and social spaces in design. The important architectural points of Shushtar are the expansion of the town in the surface not in the height. This kind of architecture that refers to the vernacular architecture of this region is the result of, Diba's attitude into the neighboring unit architecture. The designing idea of this town is based on the climate and special attention to the region climate and climatic solutions that have derived from traditional Iranian architecture. According to Diba, the design of Shushtar New, follows the original patterns of traditional Iranian architecture, that its forms are derived from the climate constraints, available local technology conditions, the customs and culture of the region. Because of extreme heat of Shushtar New, one of the important factors in designing, creating the cooling and thermal comfort in the buildings for users. So the important factor in designing the buildings of Shushtar New town was to prevent the direct radiation of sun into the buildings and decrease the temperature of the interior space.

Finally, according to the studies conducted to this research, it can be concluded that the vernacular design in this town has been found through three factors: cultural, climatic characteristics and attention to the field of design. Each of these factors has applied different strategies to create vernacularism in the residential town. A collection of these three factors has led to the successful design of Shushtar New Town. Unfortunately, after the operation of the Shushtar New town, due to the problems that are mentioned in the article, these factors were changed by residents and became an undesirable and inappropriate form; Thus this town has already been in a very unfair situation.

Keywords: Vernacularism, Kamran Diba, Shushtar New, Residential Town.

¹DOI: 10.22051/jjh.2019.26513.1416

² Faculty member at Department of Architecture, Faculty of Art and Architecture, Persian Gulf University, Bushehr, Iran (Corresponding Author). m.amir.kakizadeh@pgu.ac.ir

³ Master of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Jondi Shapour University of Technology, Dezful, Iran. . nedanaseri90@yahoo.com